

نقش ناشر در نشر مجلات علمی با رویکرد کاهش آسیب و ارتقای کیفیت

(مقایسه کیفی سه ناشر دانشگاهی: شیکاگو، آکسفورد و تهران)

زهرا جلالزاده*

کارشناس ارشد زبان‌شناسی، کارشناس مسئول واحد مجلات انتشارات دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۷/۳ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۷/۲۴)

چکیده

در فرایند نشر علم، مؤلف ابتدا با نشر مقاله در مجله‌ای معتبر و مربوط، به دنبال گشودن راه‌های بیشتر و بهتر برای خود و دیگر پژوهشگران است. همان ضرورت‌هایی که مؤلف را به سپردن مقاله خود به مجله وامی‌دارد، مجلات را نیز برای ارتقای خود و عرضه هر چه بهتر مقالات در جهان علم به سپردن مجله به ناشر مناسب سوق می‌دهد. در این مقاله مروری، ضمن جمع‌آوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای، به توصیف ویژگی‌ها و روند کار سه ناشر دانشگاهی شیکاگو، آکسفورد و تهران، و معرفی امکاناتی پرداخته‌ایم که ناشر می‌تواند با هدف ارتقای هر چه بیشتر، به مجلات عرضه دارد. دانشگاه تهران با توجه به جایگاه علمی خود به‌عنوان دانشگاه مادر در کشور و نیز در میان دیگر دانشگاه‌های جهان، می‌تواند با تغییر رویکرد خود، انتشارات دانشگاه تهران را به جایگاه شایسته خود در سطوح بین‌المللی برساند.

واژه‌های کلیدی: ارتقای جایگاه مجلات علمی، ناشر مجلات علمی، نشر الکترونیکی، نشر علم.

* Email: zahrajallalzade@ut.ac.ir

مقدمه

محقق، حاصل پژوهش‌های خود را منتشر می‌کند تا با در اختیار قرار دادن آخرین نتایج علمی خود به اهل آن علم، راه را برای پژوهش‌های بیشتر برای خود و سایرین هموار سازد [۱]. برای تحقق این امر، پس از انتخاب مجله علمی مناسب، با رعایت موازین آن مجله، مقاله را به مجله مربوط می‌سپارد، با این امید که با دریافت خدمات نشر مناسب، به بهترین نحو به هدف خود دست یابد، که اگر جز این بود، با پیشرفت‌های امروز در عرصه فناوری و رسانه‌های اجتماعی و سهولت در اختیار داشتن وبگاه‌های شخصی و نرم‌افزارهای مربوط، خود بدون نیاز به مجله و صرف هزینه و زمان برای حفظ چارچوب‌های تعیین‌شده مجله، می‌توانست مقاله‌اش را منتشر کند. این مقوله که در نشر با عنوان «خودناشری» [self publishing] شناخته می‌شود و رو به گسترش است [۲]، در چارچوب نشر مقالات علمی پاسخگو نیست؛ در ادامه دلایل آن را بازگو خواهیم کرد.

مجلات پس از دریافت مقاله با سه فرایند مواجه‌اند: نخست، ارزیابی علمی مقاله، با توجه به اهداف و رویکردهای مجله؛ دوم، انتشار و نمایه‌سازی بهینه آن؛ و سوم، ارتقای هرچه بهتر و بهینه‌تر آن مجله در میان سایر مجلات. در این مقاله، فرایند نخست را «فرایند علمی» نشر مقاله که دنباله فرایند تألیف است، فرایند دوم را «فرایند نشر» و فرایند سوم را «فرایند ارتقا» می‌نامیم. در سال‌های اخیر مجلات برای انجام هرچه بهتر فرایند نشر و بخش زیادی از فرایند ارتقا، بار این مهم را به دست ناشران توانمند سپرده‌اند تا علاوه بر دریافت خدمات تخصصی در حوزه نشر و بهره‌مندی از متخصصان مجرب در فرایند ارتقا، در هزینه‌ها و زمان انتشار مجله صرفه‌جویی کنند و بیشتر زمان و توان خود را به فرایند علمی نشر معطوف سازند که بخشی از فرایند ارتقا را نیز شامل می‌شود. به بیانی دیگر، همان ضرورتی که محقق را بر آن می‌دارد که مقاله خود را به مجله‌ای بسپارد، مجله را نیز به سپردن مقاله خود به دست ناشر سوق می‌دهد.

در این مقاله برآنیم تا ضمن معرفی خدمات ناشر متخصص در نشر مقالات علمی، به روش توصیفی سه ناشر دانشگاهی معتبر (انتشارات دانشگاه شیکاگو، انتشارات دانشگاه آکسفورد و انتشارات دانشگاه تهران) را با هدف کاهش آسیب و ارتقای مجلات دانشگاه تهران بررسی کنیم.

تاریخچه پژوهش

تاریخچه نشر به چین باستان نسبت داده شده است، اما انتشار مجله پس از راه‌یابی چاپ به غرب، در غرب و در قرن هفدهم میلادی و به صورت چاپ کاغذی آغاز شد [6, July 2016]. محدودیت‌های چاپ کاغذی از جمله محدودیت تیراژ، بُعد مسافت و زمان در ارسال آن برای

مخاطبان، فضاگیر بودن، محدودیت در جست‌وجو، مشکلات محیط‌زیستی، همچنین، گسترش فناوری‌ها و رسانه‌های ارتباطی که بیش از هر چیز نشر را به دلیل ماهیت آن متأثر ساخته است، رواج نشر الکترونیکی را موجب شد. گرچه نشر الکترونیکی هرگز جایگزین نشر چاپی نبوده و هر یک بسته به مقتضیات اثر و تشخیص ناشر مکمل دیگری بوده است، در نشر مجله به دلیل ماهیت آن که در ادامه بررسی خواهیم کرد، تقریباً نشر کاغذی را به حاشیه رانده و جایگزین اصلی شده است. برخی مجلات صرفاً الکترونیکی منتشر می‌شوند و برخی اگر نسخه کاغذی هم داشته باشند در تیراژ محدود کمتر از ۱۰۰ نسخه و حتی ۱۰ نسخه است یا برمبنای سفارش (POD) [Print On Demand] [۱] منتشر می‌شود، به طوری که استفاده از شیوه سنتی برای انتشار کاغذی مجله در حوزه نشر مجله کارکرد خود را از دست داده است.

نسخه الکترونیکی مجله ممکن است به دو صورت منتشر شود: نسخه PDF که مقاله کامل صفحه‌بندی شده با قابلیت چاپ است؛ و نسخه تحت وب HTML یا XHTML که بیشتر چکیده را شامل می‌شود تا متن کامل مقاله را. از طرفی، ممکن است مطالبی در نسخه الکترونیکی وجود داشته باشد که چاپ آن در نسخه چاپی امکان‌پذیر نباشد، مثل برخی شکل‌ها، نمودارها، جدول‌ها، ضمایم و نظایر آن که طویل است یا رنگ‌بندی خاصی دارد و انتشار کاغذی آن، مستلزم هزینه زیادی است؛ یا نسخه چاپی خلاصه‌ای از نسخه الکترونیکی است. چنین مواردی با ارجاع به نسخه الکترونیکی، در نسخه چاپی مشخص می‌شود. برخی مقالات یک شماره نیز ممکن است صرفاً به صورت الکترونیکی چاپ شود که در وبگاه مجله، این مطلب در کنار عنوان مقاله به وضوح ذکر می‌شود: «صرفاً الکترونیکی». همه این موارد امکاناتی است که ناشر را در مدیریت مقالات با رعایت برنامه زمان‌بندی و هزینه‌ها یاری‌رسان است. امکان مهم دیگری که در نشر الکترونیکی وجود دارد، امکان انتشار مقالات در دست چاپ [in press] است؛ مقالاتی که پذیرش دریافت کرده‌اند، ولی هنوز ویرایش و صفحه‌بندی نشده‌اند و زمان انتشار آنها مشخص یا نامشخص است.

از دیگر مزایای نشر الکترونیکی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- سهولت در اعمال اصلاح در مقاله منتشرشده (این موارد پس از انتشار مجدد در سایت باید با عبارتی مثل «نسخه تصحیح‌شده» به اطلاع برسد)؛
- امکان برقراری لینک یا هایپرلینک؛
- محدود نبودن به زمان و مکان مراحل مختلف مقاله از ارسال تا انتشار؛
- سهولت ارسال مقاله و دریافت مقاله برای مؤلف، سردبیر، داور، ویراستار و صفحه‌آرا و ناشر؛

- امکان رصد میزان رؤیت، دریافت، و ارجاع به مقاله؛
- سهولت کنترل و نظارت بر کپی‌رایت و دزدی ادبی؛
- امکان اطلاع‌رسانی خودکار به مؤلف از وضعیت مقاله؛
- امکان پیگیری خودکار از مؤلف، داور و نظایر آن؛
- سهولت جست‌وجوی هدفمند برای محققان؛
- سهولت مدیریت و گزارش‌گیری از مراحل مختلف فرایند داوری و نشر؛
- سهولت نمایه‌سازی.

هر اثری از جمله مقاله اگر با ارجاع همراه نشود، هر چقدر هم ارزشمند باشد، مرده محسوب می‌شود. مدیریت و سنجش میزان ارجاع به مقالات، و دسترسی به مقالات بدون محدودیت جغرافیایی، زمانی و مکانی با نسخه کاغذی بسیار دشوار است و حتی می‌توان گفت عملی نیست. در عصری که به انفجار اطلاعات شهرت یافته است، مدیریت و ساماندهی اطلاعات و هدفمندسازی جست‌وجو در خیل عظیم اطلاعات، امری ضروری و انکارناپذیر است و خدمتی است که به جامعه علمی و پژوهشگر باید عرضه شود. این درحالی است که در محیط الکترونیکی این مهم به سهولت انجام‌پذیر است. با حرکت مجلات به سمت الکترونیکی‌شدن، ضرورت‌های جدیدی برای مدیریت اطلاعات در محیط الکترونیکی با هدف استفاده بهینه از این محیط، اجتناب‌ناپذیر شد و بسیاری از خدمات تخصصی در نقش ناشر معنادارتر و برجسته‌تر گردید. در روند پیش‌رو، مجلات معتبر با سپردن مجله خود به ناشر در پی بهره‌مندی هرچه بیشتر از این امکانات در جهت تحقق بخشیدن به فرایند ارتقا و فرایند نشر بوده‌اند.

روش‌شناسی پژوهش

این مقاله، مقاله‌ای مروری است و برآنیم به روش توصیفی انتشارات دانشگاه شیکاگو، انتشارات دانشگاه آکسفورد و انتشارات دانشگاه تهران را در نقش ناشر مجلات با رویکرد کاهش آسیب و ارتقای کیفیت بررسی کنیم. داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به سایت و شیوه‌نامه‌های این ناشران گردآوری شده است. دلیل انتخاب این سه دانشگاه آن است که هر سه، ناشر دانشگاهی محسوب می‌شوند. انتشارات دانشگاه شیکاگو در آمریکا معتبرترین ناشر دانشگاهی است که شیوه‌نامه نشر آن، شهرت جهانی دارد. انتشارات دانشگاه آکسفورد نیز در انگلستان معتبرترین و قدیمی‌ترین ناشر دانشگاهی است. دانشگاه تهران نیز نخستین ناشر دانشگاهی در ایران محسوب می‌شود.

داده‌های پژوهش

انتشارات دانشگاه شیکاگو

دانشگاه شیکاگو در ۹ جولای ۱۸۹۰ بنیان نهاده شد. انتشارات این دانشگاه از سال ۱۸۹۲ آغاز به کار کرد [12, July 2016]. کتاب شیوه‌نامه انتشارات شیکاگو، از اولین کتاب‌های منتشرشده این ناشر است که شانزدهمین نسخه آن در سال ۲۰۱۰ در ۱۰۲۶ صفحه به چاپ رسیده است [۷]. این شیوه‌نامه که شهرت جهانی دارد، از معتبرترین راهنماها برای ناشران است. در سال ۱۸۹۵ اولین مجله علمی آن با موضوع علوم اجتماعی منتشر شد. این ناشر روند الکترونیکی کردن مجلات خود را از سال ۱۹۹۵ آغاز کرد و از سال ۲۰۱۴ همه مجلات خود را به صورت الکترونیکی منتشر می‌کند [12, July 2016]. در سایت مجله، بخشی نیز وجود دارد که افراد در صورت تمایل به داشتن نسخه چاپی، می‌توانند سفارش خرید خود را به ثبت برسانند.

در حال حاضر ۷۳ مجله از خود دانشگاه شیکاگو و از نقاط مختلف آمریکا، اروپا، استرالیا، آسیا و کشورهای عربی، تحت پوشش این ناشر با موضوعات زیر منتشر می‌شود: اقتصاد (۱۱ مجله)، حقوق و علوم سیاسی (۱۱ مجله)، قرون وسطی و دوره رنسانس (۹ مجله)، تاریخ (۱۴ مجله)، علوم (۷ مقاله)، علوم اجتماعی (۳۷ مجله)، علوم انسانی (۳۰ مجله)، علوم تربیتی (۴ مجله)، و هنر و تاریخ هنر (۱۳ مجله) [12, July 2016]. برخی مجلات در دسته‌بندی یادشده میان رشته‌های مختلف مشترک است. گرچه هر یک از این مجلات بسته به سبک و سیاق خود منتشر می‌شود، حفظ استانداردهای ناشری حرفه‌ای در آنها بارز است.

به جز دو مجله تازه تأسیس که هیچ شماره منتشرشده‌ای ندارند و در سایت با معرفی خود فراخوان دریافت مقاله داده‌اند، همه مجلات به‌روزند. تمامی مجلات ISSN، EISSN و DOI دارند. همه مقالات به زبان انگلیسی منتشر می‌شوند. تنها مجله *Comparative Education Review* به پنج زبان اسپانیایی، فرانسه، چینی، عربی و روسی چکیده‌های خود را ترجمه و منتشر می‌کند. این چکیده‌ها به صورت فایلی مجزا با عنوان چکیده به زبان‌های دیگر به صورت PDF در سایت منتشر شده است و نظر به تک‌زبان بودن سامانه، قابلیت جست‌وجو ندارد. طرح روی جلد برخی مجلات ثابت و برخی در هر شماره متفاوت است. صفحه شناسنامه، طرح روی جلد و پشت جلد، سخن سردبیر، سخن هیئت تحریریه و نظایر آن به صورت فایل‌های PDF مجزا با دسترسی گاه آزاد، بر روی سایت منتشر شده است. تعداد مقالات در هر شماره مجلات مختلف، متفاوت و بین ۴ تا بیش از ۱۴۰ متغیر است. تعداد مقالات پژوهشی در هر شماره در برخی مجلات به بیش از ۲۴ مقاله نیز می‌رسد. انتشار مجلات به صورت یک شماره، دو شماره، سه شماره، چهار شماره، شش شماره و

دوازده شماره در سال متغیر است. برخی مجلات ویژه‌نامه نیز منتشر می‌کنند. آغاز شماره‌گذاری برخی مجلات از شروع سال میلادی و برخی از شروع سال تحصیلی است. شماره صفحه مجلات در یک دوره مسلسل است. حتی در آرشیو برخی مجلات قدیمی نیز این شماره‌گذاری مسلسل دیده می‌شود. صفحه‌های آغازین مجله و چکیده‌ها به زبان‌های دیگر در شمارش صفحه منظور نمی‌شود و شماره‌گذاری مجزا دارد [12, July 2016].

برای دریافت PDF غالب مقالات باید عضو شد و وجه پرداخت کرد. بیشتر مجلات حامی مالی نیز دارند که در سایت معرفی شده است. دریافت معدود مقالاتی نیز رایگان است که در سایت مشخص است. آرشیو شماره‌های پیشین هر مجله از زمان تأسیس در سایت کامل است. با انتخاب هر مقاله، تعداد ارجاع‌ها و مشخصات ارجاع‌دهندگان به آن مقاله نمایش داده می‌شود. هر مجله علاوه بر داشتن آدرس اختصاصی خود، با پیشوند www.journals.uchicago.edu/ به سایت مجلات انتشارات شیکاگو مرتبط است. نسخه iPhone، iPad، Kindle، Android و رایانه‌ای تمامی مقالات در دسترس است.

مقالات در انواع خود اعم از پژوهشی، کاربردی، مروری، نقد کتاب، کتاب‌شناسی، بحث و بررسی، گزارش، مصاحبه، یادداشت و نظایر آن به چاپ می‌رسد. آنچه در این مجلات رشد چشمگیری داشته است، مقالاتی درباره نقد کتاب است و در ارکان مجله، بخش نقد کتاب سردبیر خاص خود [book review editor] را دارد. مجلات بیشتر شناخته‌شده بیش از سایر مجلات به این مهم پرداخته‌اند. این امر علاوه بر رواج کتابخوانی و معرفی کتاب‌ها به جامعه علمی، در ارتقای کار تألیف نیز اهمیت فراوان دارد و رونق بخش صنعت نشر است؛ از طرفی می‌تواند منبع درآمد برای مجله باشد. البته، منظور سفارش نقد به نفع سفارش‌دهنده و دریافت وجه نقد از سفارش‌دهنده نیست، بلکه با حلقه ارتباطی‌ای که با آن ایجاد می‌شود، منافع چشمگیری برای مجله و شناساندن آن به همراه دارد. حتی نقد فیلم نیز در میان مقالات برخی مجلات در حوزه علوم اجتماعی وجود دارد.

ارکان مجله بسیار متفاوت است. برخی مجلات سردبیر ندارند، بلکه شورای سردبیری [editorial council, board of editors, editorial directors] دارند. از دیگر ارکان مجله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد که در برخی مجلات وجود دارد و نه لزوماً در همه مجلات، آن هم با عناوین انگلیسی متعدد (سعی شده معادل فارسی مناسب انتخاب شود): مدیر شورای سردبیری [senior editor]، دستیار(ان) سردبیر [coeditor]، اعضای تحریریه [editorial boards]، مدیر داخلی [managing editor]، مدیر اجرایی [executive editor]، مدیر [بخشی تخصصی] [director ...] (ممکن است به چند تن برسد)، مشاوران [advisory board]، مدیر تولید [production editor]، مدیر مالی

[treasurer]، سردبیران پیشین مجله [past editors, former editors]، دستیار منبع‌شناسی [bibliography assistant]، دبیران تخصصی [associate editor, assistant editor, consulting editor]، پایه‌گذار [founding editor]، [editor, editorial assistant, contributing editor].

انتشارات دانشگاه آکسفورد

انتشارات دانشگاه آکسفورد در سال ۱۴۷۸ میلادی اولین کتاب خود را منتشر کرد. این ناشر دانشگاهی با بیش از ۶۰۰۰ اثر به بیش از چهار زبان، بزرگ‌ترین ناشر دانشگاهی جهان، با بیش از ۶۰۰۰ پرسنل است. در سال ۱۸۹۶ اولین شعبه خود را در نیویورک تأسیس کرد؛ سپس، در سال ۱۹۰۴ در کانادا، در ۱۹۰۸ در استرالیا، در ۱۹۱۲ در هند و در ۱۹۱۴ در آفریقای جنوبی شعبه‌های دیگری تأسیس کرد و اکنون در بیش از پنجاه کشور دنیا شعبه دارد. انتشارات دانشگاه آکسفورد ناشر ۳۹۳ مجله علمی از مجلات دانشگاه آکسفورد و مجلاتی از آمریکا، اروپا، آسیا، آفریقا و استرالیا است. این ناشر که فراز و نشیب‌های بسیاری را طی کرده است، بیشترین درصد مجلات با ضریب تأثیر بیش از ۱۰ درصد و افزون بر صد مجله ISI را در سایت خود منتشر می‌کند. شمار دائلود مقاله از سامانه این ناشر، بیش از سه میلیون مقاله در ماه است. این ناشر با کتابخانه‌های بیش از ۷۸ کشور تفاهم‌نامه دارد، اولین ناشری است که مرحله Open Access را از سرگذرانده است و بیش از صد مجله با اختیار Open Access و نه مجله کاملاً Open Access داراست. مجلات این ناشر در پنج دسته زیر تقسیم شده است: حقوق (۵۲ مجله)، علوم اجتماعی (۹۵ مجله)، علوم پزشکی و بهداشت (۱۰۹ مجله)، علوم و ریاضیات (۱۲۲ مجله)، هنر و علوم انسانی (۸۰ مجله). برخی مجلات در دسته‌بندی فوق میان رشته‌های مختلف مشترک است. مجلات علاوه‌بر داشتن سایت اختصاصی خود با پیشوند http://www.oxfordjournals.org/our_journals/ به سایت انتشارات آکسفورد مرتبط است [11, July 2016].

نظر به اینکه این مجلات متعلق به کشورهای مختلف است، این ناشر برای اطمینان از صحت زبان مقالات که انگلیسی است، فهرستی از مراکزی را که ویراستاری زبانی انجام می‌دهند در قسمت راهنمای نویسندگان خود ارائه داده است و به نویسندگان غیرانگلیسی‌زبان پیشنهاد می‌دهد برای تسریع پذیرش و رفع مشکلات زبانی، مقاله خود را برای ویرایش به یکی از این مراکز ارسال دارند و در زمان ارسال مقاله، تأییدیه این مراکز را پیوست کنند. این مراکز که شامل بیش از ۵۰۰ مرکز در سراسر جهان است و برخی تخصصی و برخی عمومی، و حتی برخی متعلق به دانشگاه آکسفورد است، خدمات زیر را عرضه می‌دارند: ویرایش زبانی (شامل اصلاح دستوری، نشانه‌های سجاوندی، ساختاری و املائی؛ یکدست‌سازی و استانداردسازی

اصطلاحات؛ رفع ابهام؛ و حفظ انسجام)، ترجمه، آماده‌سازی تصاویر، تنظیم فرمت مقاله و منابع، پیشنهاد مجله مناسب برای انتشار مقاله، داوری علمی، و ویرایش علمی مقاله. فرمت دریافت مقاله در این سایت تنها word و راهنمای نحوه تنظیم فایل ورد در هر مجله متفاوت است. در زمان ارسال مقاله به مجله، همچنین لازم است فرم کپی‌رایت نیز تکمیل و ارسال شود [11, July 2016].

به برخی منابع مقالات در برخی مجلات دسترسی آزاد وجود دارد. فهرست مقالات ارجاع شده به هر مقاله منتشر شده نمایش داده می‌شود. صفحه شناسنامه، طرح روی جلد و پشت جلد، سخن سردبیر، سخن هیئت تحریریه و نظایر آن به صورت فایل‌های PDF مجزا در سایت برخی مجلات منتشر شده است. آغاز شماره‌گذاری برخی مجلات از شروع سال میلادی و برخی از شروع سال تحصیلی است. شماره صفحه مجلات در یک دوره مسلسل است و در دوره جدید از یک شروع می‌شود. صفحه‌های آغازین مجله در شمارش صفحه منظور نمی‌شود و شماره‌گذاری مجزا دارد [10].

ارکان مجلات در سایت این ناشر نیز همچون انتشارات دانشگاه شیکاگو بسیار متنوع است. آرشیو مجلات کامل و مجلات به‌روز است. همه مجلات JSSN, ISSN Online و DOI دارند. مجلات با حفظ استانداردهای نشر، سبک و سیاق خود را دارند. طرح جلد مجلات متنوع و در برخی مجلات هر شماره متفاوت است. ضریب تأثیر هر مجله و میانگین این ضریب در پنج سال اخیر در سایت هر مجله درج شده است. متن کامل مقالات به دو صورت PDF و HTML وجود دارد. برای دریافت فایل غالب مقالات باید وجه پرداخت شود. معدود مقالات رایگان در سایت مشخص است که به صورت فایل PDF، HTML یا هر دو است. دسترسی آزاد به چکیده مقالات به صورت HTML وجود دارد. تنوع در نوع مقالات و تعداد انتشار و توالی انتشار همچون شیکاگوست. می‌توان گفت نقد و معرفی کتاب و فیلم در مجلات آکسفورد بیشتر و جدی‌تر است و سردبیرهای خاص خود را دارد [11, July 2016].

انتشارات دانشگاه تهران

دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳ خورشیدی تأسیس شد. انتشارات این دانشگاه نیز از سال ۱۳۲۵ به همت پرویز ناتل خانلری آغاز به کار کرد و اولین ناشر دانشگاهی در ایران محسوب می‌شود. این دانشگاه نخستین بار در کشور و همسو با تحولات روز در دنیا در انتشار مجله با سپردن مجله به ناشر، از خرداد ۱۳۹۱ برای ساماندهی مجلات خود پایگاه جدید مجلات علمی دانشگاه را به نشانی <http://Journals.ut.ac.ir> و با الحاق نقش ناشر به آن راه‌اندازی کرد. این سایت تا پیش از این

تاریخ صرفاً محل انتشار شماره‌های مجله بود، آن هم برخی مجلات که روند کار نیز برعهده خود آنها بود. پس از راه‌اندازی سامانه جدید، با استفاده از این سایت به برخی مجلات دانشگاه تهران (۱۰۴ مجله از ۱۱۵ مجله فعال) خدمات نشر عرضه شد که از مرحله دریافت تا انتشار مقاله به صورت الکترونیکی و از طریق سامانه صورت می‌گرفت. تعداد مجلات فعال در این سایت ۹۲ مجله فارسی، ۱ مجله عربی و ۲۲ مجله انگلیسی است که در هفت دسته دامپزشکی، علوم اجتماعی و رفتاری، علوم انسانی، علوم پایه، فنی و مهندسی، کشاورزی و منابع طبیعی و محیط زیست، و معماری و هنر به همراه بخشی مختص به مجلات انگلیسی قرار گرفته است. بیشتر مجلات فارسی و تنها مجله عربی به صورت چهار شماره در سال، برخی مجلات فارسی به صورت دو شماره در سال و بیشتر مجلات انگلیسی به صورت دو شماره در سال و معدودی چهار شماره در سال و یک مجله با سه شماره در سال منتشر می‌شود. شروع هر دوره در مجلات فارسی از آغاز سال شمسی و در مجلات انگلیسی از آغاز سال میلادی است. مجلات فارسی و عربی دارای چکیده انگلیسی است و برخی مجلات انگلیسی با چکیده فارسی منتشر می‌شود.

از زمان الحاق مجلات به ناشر، شماره صفحه‌های مجلات در یک دوره مسلسل شد و ذکر شماره پیاپی به جای ذکر توالی انتشار در سال منسوخ شد [۳]. تا پیش از آن معدود مجلاتی که بیشتر انگلیسی بودند، این اصول را رعایت می‌کردند. فایل PDF همه مقالات با دسترسی آزاد در سایت این دانشگاه قرار دارد، گرچه آرشیو برخی مجلات کامل نیست. انتشارات دانشگاه تهران که تا پیش از راه‌اندازی این سامانه صرفاً به انتشار کتاب از نوع چاپی مشغول بود، و بعضاً چاپ کاغذی و صرفاً حروفچینی و صفحه‌آرایی برخی مجلات به سفارش دفتر مجله را انجام می‌داد (بعد از مدتی متوقف شد)، با راه‌اندازی این سامانه مسئول رسمی انتشار مجلات با توجه به تحولات روز و عرضه خدمات نشر شد و چالش گذر از نشر سنتی به نشر الکترونیکی و فرایند الکترونیکی‌سازی نشر، به خصوص ویرایش الکترونیکی را، با بخش مجلات تجربه کرد.

اولین مجله الحاقی به ناشر مجله علوم زیستی ورزشی بود و پس از آن ۴۳ مجله به ناشر ملحق شدند. در سال بعد، این تعداد به ۱۰۰ مجله و سپس به ۱۰۴ مجله رسید. این واحد در سال چهارم با قطع بودجه با چالش جدی همراه شد، اما همچنان به کار خود ادامه داد، اما در سال پنجم، ناگزیر به واگذاری فرایند به خود مجلات شد.

خدمات نشر این ناشر به مجلات عبارت بود از تدوین شیوه‌نامه نشر مجلات علمی دانشگاه تهران، برگزاری کارگاه‌های آموزشی و راه‌اندازی سامانه جدید و عرضه خدمات زیر: ویرایش زبانی (فارسی، انگلیسی، و عربی)، استانداردسازی ساختار و تنظیم مقالات، دریافت شاپای

چاپی و الکترونیکی برای مجلات، صفحه‌آرایی، طراحی جلد و سرصفحه در سامانه [header]، دریافت تأیید قبل از چاپ از مؤلف، و انتشار الکترونیکی و چاپی هر دوره. نوع مقالات این دانشگاه، اغلب پژوهشی و معدودی مروری است و تنوع چندانی ندارد. سه مجله DOI دارند. یک مجله ISI دارد که پس از الحاق به ناشر این تعداد به سه مجله رسید و مجله چهارم در شرف الحاق قرار دارد. تا پیش از الحاق به ناشر، استاندارد نشر مشخصی در مجلات اعمال نمی‌شد. با الحاق به ناشر، ضمن رعایت سبک و سیاق اختصاصی هر مجله، حفظ استانداردهای نشر در دستور کار ناشر قرار گرفت. جلد هر مجله متفاوت و در برخی مجلات در هر شماره مجزاست. تعداد مقالات در هر شماره از ۷ تا ۲۲ مقاله متغیر است. ارکان مجله ثابت است: مدیر مسئول، سردبیر، اعضای تحریریه، مشاوران و داوران. مجلات دارای کارشناس‌اند و برخی مجلات مدیر داخلی، برخی مدیر اجرایی، و برخی هر دو را دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

در همان نظر اول نمایان است که دو ناشر دانشگاهی شیکاگو و آکسفورد از زمان تأسیس خود روند رو به رشدی در صنعت نشر به‌خصوص نشر دانشگاهی داشته‌اند. هر دو با آنکه دانشگاهی‌اند، ساختار و سازمان تشکیلاتی ناشر و اختیارات ناشر را دارند؛ در گذر زمان از مرزهای جغرافیایی خود فراتر رفته‌اند و به همه متقاضیان در سراسر دنیا خدمات نشر عرضه می‌دارند و در تحقق بخشیدن به این امر از فناوری‌های روز و نشر الکترونیکی به‌طور مناسب بهره گرفته‌اند و خود، با چاپکی، محور تحول بوده‌اند، نه تأثیرپذیر از تحول. این ناشران در دنیای نشر امروزی که با بهره‌گیری از سهل‌الوصول بودن فناوری‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری به سمت نشر رومیزی [desktop publishing] پیش می‌رود، فضای فعالیت و بهره‌گیری از نیروهای انسانی متخصص خود را در درون و بیرون از سازمان گسترش داده‌اند و از زمان تأسیس حرف برای گفتن داشته‌اند و آمده‌اند که بمانند.

شیکاگو در بازه زمانی تقریباً نوزده ساله، روند الکترونیکی کردن کامل نشر تمامی مجلات خود را طی کرده است [12, July 2016] که نشان از حساسیت زیاد و تخصص‌مداری این مقوله دارد، به‌خصوص آنکه مجلات تحت پوشش این ناشر توزیع جغرافیایی وسیعی دارد و روند حقوقی خاص خود را می‌طلبد. به‌عبارتی، نشر فرابندی تخصصی است، نه بخشنامه‌ای و اداری که یک‌شبه از این به آن رسید یا از آن به این برگشت. نخستین شیوه‌نامه این ناشر دفترچه‌ای چندبرگی بود که اکنون با بیش از ۱۰۰۰ صفحه در نزدیک به ۱۱۸ سال به ویراست شانزدهم رسیده است [۷]، یعنی تقریباً هر ۷/۵ سال یک ویراست؛ هر ویراست با ویراست قبلی تغییرات

بینادینی دارد. همچنین تخصیص مساحتی بیش از ۲۷۳,۰۰۰ فوت مربع (حدود ۸۳,۲۳۰ متر مربع) به پخش و فروش [12, July 2016]، نشان از پویایی و تحول محور بودن صنعت نشر دارد. دانشگاه آکسفورد نیز با پوشش دادن به بیش از چهل زبان و تأسیس شعبه‌های متعدد خود در سراسر دنیا و با داشتن تنوع جغرافیایی چشمگیر به‌عنوان قدیمی‌ترین ناشر دانشگاهی، ضمن پوشش بیش از پانصد ناشر کوچک‌تر در عرضه خدمات، و ۶۰۰۰ پرسنل در خود انتشارات آکسفورد [11, July 2016]، نشان از ناشری استوار دارد. این ناشر که ناشر مجلاتی با ضریب تأثیر بالاست، نشان داده است که فرایند نشر و ارتقای مجله فرایندی تخصصی است، چراکه ناشر در رسیدن به آن و مهم‌تر از همه حفظ و گسترش آن، کارآمدتر از خود مجلات و مراکز عرضه‌کننده خدمات نشر است.

بحث بسیار مهم در هر فعالیتی، تأمین منابع مالی آن فرایند است که علاوه‌بر تأمین دخل و خرج کار، سودآوری نیز داشته باشد تا بتوان آن فعالیت را رشد داد و با تحولات زمان به پیش برد و تخصص و تحول آفرید. قانون بقا همواره متکی بر تخصص‌ها و مهارت‌ها، و انطباق با تحولات روز است. در مورد نشر مجله، شیکاگو و آکسفورد با دارا بودن حقوق ناشر، سه منبع درآمد جدی و ثابت دارند. خود مجله (مجلات طی قراردادی با ناشر بسته به سطح مجله که توسط کارشناسان مجرب ناشر ارزیابی می‌شود، بخشی از هزینه‌ها یا همه آن را به ناشر پرداخت می‌کنند)، محل فروش مقالات، و دریافت وجه از مؤلف برای عرضه خدمات نشر از جمله ویرایش و صفحه‌آرایی (این مورد نیز بسته به توافق با دفتر مجله در تأمین هزینه‌ها صورت می‌گیرد). آکسفورد مقالاتی را که مشکل زبانی داشته باشد، به خود نویسنده باز می‌گرداند تا ضمن ارسال آن به ۵۰۰ مرکز معرفی شده در سایت این ناشر، با پرداخت هزینه به آن مرکز مقاله را به همراه تأییدیه آن مرکز مجدداً بارگذاری کند یا قبل از ارسال مقاله این فرایند را انجام دهد [11, July 2016].

ضرورت نقش ناشر در انتشار مجله در دانشگاه تهران فراتر از دو دانشگاه بررسی شده است. این دانشگاه پیش از هر چیز لازم می‌دید جایگاه مجلات خود را در میان سایر مجلات داخلی و خارجی بیابد؛ به‌خصوص در مجلات انگلیسی که با مشکل کمبود دریافت مقاله همراه بود و برای دریافت رتبه‌های علمی و بین‌المللی معتبر ناگزیر به جذب مقالات برون‌مرزی نیز بود. دانشگاه تهران از همان آغاز راه‌اندازی سامانه مجلات، رویکرد دسترسی آزاد را سیاست کار خود قرارداد و برای آن دلایل خاص خود را داشت. بنابراین، محل فروش مقاله از سطوح درآمدی خارج شد. در همان دوران مجلات دیگر در خارج از دانشگاه نیز متقاضی پیوستن به واحد مجلات انتشارات دانشگاه تهران و بهره‌مندی از خدمات ناشر بودند که می‌توانست منبع درآمد

دیگری برای دانشگاه باشد که به دلیل مشکلات اداری هرگز پا نگرفت. روند سپردن مجلات به ناشر گرچه در ابتدا خوب آغاز شد و تا سه سال به کار خود ادامه داد، بدون داشتن اختیارات ناشر، و با وجود بروکراسی اداری غیرمتخصص در نشر و چارت سازمانی اداری و نه ناشر، در سال ۱۳۹۴ به دلیل قطع بودجه تخصیص داده شده با بحران جدی مواجه شد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۵، مسئولان و سیاستگذاران اداری، تصمیم به جدایی مجلات از ناشر گرفتند.

خدمات نشر صرفاً به ویرایش و صفحه‌آرایی خلاصه نمی‌شود، بلکه بخش کوچکی است که آن را در دل خود دارد [۲] و حتی می‌تواند مثل دانشگاه آکسفورد به دیگر مراکز تحت پوشش سپرده و بر آن نظارت دقیق شود. خدمات نشر صرفاً ارزیابی مجله نیست، بلکه تعیین شرایط الحاق به ناشر و عرضه خدمات ویژه به آن مجله با توجه به مقتضیات آن به منظور ارتقای آن است. از ناشر مزدبگیر نمی‌توان انتظار خدمات نشر حرفه‌ای آن هم در سطح بین‌المللی داشت؛ بلکه اداره‌ای است که در چارچوب موازین اداری باید در عرصه‌ای غیراداری و تخصصی عرض‌انداز کند. ناشر پیش از هر چیز باید اختیارات ناشر را داشته باشد؛ در غیر این صورت در حد همان مراکز عرضه خدمات نشر در مجموعه انتشارات آکسفورد نیز کارایی نخواهد داشت. میان اداره و انتشارات تفاوت بسیار وجود دارد. با رویکرد اداری به نشر، وضعیت رو به انحطاط و انحلال پیش خواهد رفت.

انتشارات دانشگاه تهران از ابتدا با رویکرد ناشر تأسیس شد؛ اما در گذر زمان اداره‌ای در بدنه دیگر ادارات دانشگاه شد و اختیارات ناشر هر روز بیش از پیش از آن سلب گردید. در سایت دو ناشر دیگر، تمامی مجلات که قسمت عمده آن‌ها خارج از آن دانشگاه و حتی آن کشور است، در اختیار ناشر و خدمات ناشر قرار دارد و ناشر ضمن حفظ تفاوت‌های فردی هر مجله بسته به تصمیم و با تنظیم قرارداد با مجله، استانداردهای خود را به اجرا می‌گذارد و مجله را ارتقا می‌بخشد. به دلیل وجود همین استانداردهاست که مجلات، مقالات خود را به ناشر می‌سپارند؛ وگرنه با مراکز عرضه‌کننده خدمات ناشر، نظیر همان پانصد مرکزی که در سایت آکسفورد معرفی شده انتشار مجله را پیش می‌بردند.

انتشارات دانشگاه تهران با پیشینه و پشتوانه علمی و جایگاهی که در کشور و در میان دانشگاه‌های جهان دارد و با جایگاهی که کشورمان در منطقه و در جهان اسلام دارد، به‌عنوان دانشگاه مادر در تمامی رشته‌ها، به‌خصوص در علوم انسانی و رفتاری، می‌تواند جایگاهی نظیر دو ناشر دیگر دانشگاهی کسب کند. این روند به رشد نزولی رسیده، ولی امکان صعود دوباره فراهم خواهد بود، اگر رویکرد تخصص‌محور را پی بگیریم و با دادن اختیارات کامل ناشر به انتشارات دانشگاه تهران، مدیریت نشر دانشگاهی را براساس استانداردهای بین‌المللی دنبال

کنیم. این دانشگاه که پرشمارترین مجلات را در میان دانشگاه‌های کشور و در منطقه داراست، می‌تواند به جای رویکرد کاهش مجلات خود، همچون دو ناشر دیگر، سایر مجلات داخلی و خارجی را نیز زیر چتر خود بگیرد و در این امر نیز به جایگاه بایسته خود دست‌یابد.

منابع

- [۱]. ادیب سلطانی، میرشمس‌الدین (۱۳۸۱). راهنمای آماده‌ساختن کتاب، ویراست سوم، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ایران.
- [۲]. آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۹۳). *آشنایی با ویراستاری و نشر*، انتشارات سمت، تهران، ایران.
- [۳]. جلال‌زاده، زهرا (۱۳۹۱). *شیوه‌نامه انتشار مجلات دانشگاه تهران*، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- [4]. Adib-Soltani, Mir Shamseddin (2002). A Guide to Book Preparation, 3rd ed., Scientific and Cultural Publication Co., Tehran, Iran. [in Persian]
- [5]. Azarang, Abdolhossein (2014). An Introduction to Editing and Publishing, SAMT, Tehran, Iran. [in Persian]
- [6]. www.Britannica.com
- [7]. *The Chicago Manual of Style* (2010). 16th ed., University of Chicago Press, Chicago, USA.
- [8]. Jalalzade, Z. (2012). University of Tehran Journal's Manual, University of Tehran Press, Tehran, Iran. [in Persian]
- [9]. <http://Journals.ut.ac.ir>
- [10]. *New Oxford Style Manual* (2016). 3rd ed., Oxford University Press, Oxford, UK.
- [11]. <http://www.oxfordjournals.org>
- [12]. www.press.uchicago.edu